

yer verilmesi, *eş-Şihâh* üzerine yapılan ilâvelerde garîb, müvellâ ve zayıf kelimelerin sıhhat derecelerine işaret edilmesi ve *eş-Şihâh*'a yönelttiği eleştirilerde Firûzâbâdî'nin de hataya düşmesi gibi sebeplerden dolayı eleştirilmiştir.

Kalkûta (I-IV, 1230-1232), Bombay (1272/1884), Tahran (kenarında Farsça tercümesiyle birlikte 1277), Bulak (1289), Leknev (1885) ve İstanbul'da (I-IV, 1304) defalarca basılan *el-Kâmûsü'l-muhît* üzerine şerh, hâşiye, ihtisar, ikmal (müstedrek), tenkit ve tercüme türü birçok çalışma yapılmıştır (bu çalışmalar için bk. Hüseyin Nassâr, II, 599-638; Ahmed Şerkâvî İkbâl, s. 222-225, 234-241; Ahmed Abdülgafûr Attâr, s. 207-215, 220-232).

Eserin şerh ve hâşiyeleri arasında en önemlisi Murtazâ ez-Zebîdî'nin *Tâcû'l-'arûs* (min cevâhiri'l-Kâmûs) adlı eseridir. Zebîdî bu çalışmasını 100'den fazla eserden yararlanarak hazırlamıştır. Bu bakımdan *Tâcû'l-'arûs* hem şerh, ikmal, tashih ve tenkit özelliği taşımakta hem de *eş-Şihâh*'ı savunmaktadır. On dört yılda tamamlanan ve 120.000 kelime ihtiva eden eser, 1306-1308 (1888-1890) yıllarında Kahire'de on cilt halinde hâriksiz olarak basılmıştır. Eserin ilmî neşri, Abdüssettâr Ahmed Ferrâc başkanlığında bir heyet tarafından yapılmakta olup baskısı devam etmektedir (I-XXVI, Küveyt 1385/1965).

el-Kâmûsü'l-muhît'in birçok muhtasarı vardır. Tâhir Ahmed ez-Zâvî, önce eseri köklerin birinci harflerine göre alfabetik olarak dizmek suretiyle *Tertîbü'l-Kâmûsi'l-muhît* 'alâ tarîkatî'l-Misbâhi'l-münîr ve Esâsi'l-belâga adıyla yayımlamış (I-IV, Kahire 1378/1959), daha sonra bunu *Muhtârû'l-Kâmûs* ismiyle bir cilt halinde ihtisar etmiştir (Kahire 1964).

Sözlük Türkçe'ye iki defa tercüme edilmiştir. Bunlardan ilki olan Merkezzâde Ahmed Efendi'nin *Bâbûs fî tercemeti'l-Kâmûs'u* (*el-Bâbûsü'l-uasîl fî tercemeti'l-Kâmûsi'l-muhît*) henüz basılmamıştır. Mütercim Ahmed Âsım Efendi'nin *Kâmus Tercümesi* diye de bilinen *el-Ok-yânûsü'l-basît fî tercemeti'l-Kâmûsi'l-muhît* adını taşıyan eseri hem tercüme, ikmal, tashih ve tenkit, hem de *eş-Şihâh*'ı müdafaa özellikleri taşımaktadır. Bu eserin başlıca özellikleri şunlardır: *el-Kâmûs*'ta yetersiz olan hareke zaptı tamamlanmıştır. Açıklama ve delillendirme amacıyla âyet, hadis, şiir vb.den şevâhid ve misaller eklendiği gibi *el-Muḥkem*,

el-'Ubâb ve *et-Tâc* gibi kaynaklardan yeni kelime ve anlamlar eklenmiştir. Kelimelere Türkçe karşılık bulmakta büyük titizlik gösteren Âsım Efendi, bu hususta sadece yazı diliyle yetinmeyip halk ağzından da yararlanmıştır. Bu yönleriyle müstakil bir telif sayılabilecek olan *Kâmûs Tercümesi*, ilk defa II. Mahmud'un iradesiyle mütercimin büyük oğlu Hamid'in nezâretinde basılmıştır (I-III, İstanbul 1230-1233). Eserin daha sonra yine İstanbul'da (I-III, 1268-1272; I-IV, 1304-1305) ve Mısır'da (I-III, 1250) basımları gerçekleştirilmiştir. Ahmed Lütfi Efendi, *Kâmûs Tercümesi*'ndeki kelimeleri alfabe sırasına göre düzenleyerek 53.000 kelimelik *Lugat-ı Kâmûs*'u hazırlamıştır. Aslı Arkeoloji Müzesi Kütüphanesi'nde bulunan eserin elif ve bâ harflerini ihtiva eden ilk iki cüzü basılmıştır (1282, 1286). *el-Kâmûsü'l-muhît* Farsça'ya da birkaç defa çevrilmiştir. Yahyâ b. Muhammed Şefî-i Kazvî'nin *Tercümânü'l-luğa'sı* bunlar arasında yer alır (*el-Kâmûs* kenarında, Tahran 1277, ayrıca Tahran 1303-1308).

Şerh, hâşiye ve tercümelerinde yer yer eleştirilen *el-Kâmûsü'l-muhît* hakkında müstakil tenkit eserleri de yazılmıştır. Muhammed Sa'dullah b. Nizâmeddin el-Hindî el-Murâdâbâdî, *el-Kavlü'l-me'nûs fî şifâtî'l-Kâmûs* adlı eserinde (Râmpûr 1287/1870) *el-Kâmûs*'u otuz beş yönden eleştirmiştir. Ahmed Fâris eş-Şidyâk da *el-Câsûs 'ale'l-Kâmûs*'unda (İstanbul 1299) sözlüğü yirmi dört noktada tenkit etmiştir. Ahmed Teymur Paşa *Taḥṣîḥu aḡlâti'l-Kâmûsi'l-muhît* (Kahire 1343) ve Kara Dâvud İzmitî *ed-Dürrü'l-lakîṭ fî aḡlâti'l-Kâmûsi'l-muhît* (nşr. Mustafa Kılıçlı, Erzurum 1990) adıyla birer eser kaleme almışlardır.

BİBLİYOGRAFYA :

Firûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-muhît*, Beyrut 1406/1986, s. 5-30; Süyûtî, *el-Müzhir fî 'ulûmi'l-luğa ve envâ'ihâ* (nşr. M. Ahmed Câdelmevlâ v.dğr.), Kahire, ts. (Dâru ihyâi'l-kütübî'l-Arabiyye), I, 100-103; Keşfü'z-zunûn, II, 1306-1310; Murtazâ ez-Zebîdî, *Tâcû'l-'arûs* (nşr. Abdüssettâr Ahmed Ferrâc), Küveyt 1385/1965, I, 3-4; *Kâmus Tercümesi*, I, 2-63; M. Siddîk Hasan Han, *el-Bulḡa fî usûli'l-luğa* (nşr. Nezîr M. Mektebî), Beyrut 1408/1988, s. 441-463; Ömer Asım Aksoy, *Mütercim Asım*, Ankara 1962, s. 13, 15-16; J. A. Haywood, *Arabic Lexicography*, Leiden 1960, s. 83-90; Hüseyin Nassâr, *el-Mu'cemü'l-'Arabî neş'etühü ve tefavvürühü*, Kahire 1968, II, 575-679; İzzeddin İsmâil, *el-Meşâdirü'l-edebîyye ve'l-luğaviyye*, Beyrut 1976, s. 387-395; Ahmet Suphi Furat, *al-Firûzâbâdî'nin eş-Şihâh'ı Tenkidî*, İstanbul 1978, s. 46-61; Brockelmann, *GAL* (Ar.), VII, 104-107; Abdüsse'mî M. Ahmed,

el-Me'âcimü'l-'Arabiyye, Beyrut 1984, s. 121-139; Emîl Bedî' Ya'kûb, *el-Me'âcimü'l-luğaviyyetü'l-'Arabiyye*, Beyrut 1985, s. 119-124; Ahmed Şerkâvî İkbâl, *Mu'cemü'l-me'âcim*, Beyrut 1407/1987, s. 222-226, 234-241; Ahmed Abdülgafûr Attâr, *eş-Şihâh ve medârisü'l-mu'cemâti'l-'Arabiyye*, Mekke 1410/1990, s. 207-215, 220-232; Yüsrî Abdülganî Abdullah, *Mu'cemü'l-me'âcimi'l-'Arabiyye*, Beyrut 1411/1991, s. 197-202; Abbas el-Azzâvî, "el-Mecd el-Firûzâbâdî ve'l-Kâmûsü'l-muhît", *Mecelletü'l-mecma'i'l-luḡati'l-İrâkıyye*, VI (1959), s. 297-317; Hüseyin Ali Mahfûz, "el-Firûzâbâdî ve'l-Kâmûs", *Mecelletü Külliyyeti'l-âdâb*, IV, Bağdad 1961, s. 197-212.

HULÛSİ KILIÇ

KAN

İslâm dininde hayvan ve insan kanı dinî ve hukukî çeşitli hükümlere konu olmuştur. Kur'ân-ı Kerîm'de genel bir şekilde iyi ve temiz olan şeylerin yenmesinin helâl, pis ve kötü olan şeylerin yenmesinin ise haram olduğu ifade edilmiş (el-Bakara 2/172; el-Mâide 5/4; el-A'râf 7/157), ayrıca bazı âyetlerde (el-Bakara 2/173; el-Mâide 5/3, 90; el-En'âm 6/145; en-Nahl 16/115) domuz eti, ölmüş hayvan, şarap, akıtlmış kan ve Allah'tan başkası adına kesilmiş hayvanların haram olduğu belirtilmiştir. Kanın haram kılındığını bildiren âyetlerin bir kısmında kan mutlak olarak zikredilmekle birlikte En'âm sûresinde (6/145) "akıtlmış kan"ın yasaklandığı ifade edilmiştir. Dolayısıyla usulüne uygun olarak kesilen hayvanın damarlarında ya da et arasında kalan kan parçacıkları bu yasağın kapsamı dışında tutulmuştur.

Kara hayvanlarının kanlarının necis olduğu konusunda fıkıh âlimleri arasında görüş birliği bulunmakla birlikte balığın kanı hakkında farklı görüşler mevcuttur. İmam Şâfiî'ye ve İmam Mâlik'ten gelen bir görüşe göre balık kanı temizdir. İmam Mâlik'ten gelen bir diğer rivayete göre ise bu da diğer kanlar gibi necistir. Balığın kanı hakkındaki görüş ayrılığı fıkıh âlimlerinin, kendiliğinden ölmüş bulunan balığın etinin haram olup olmadığıyla ilgili görüşlerinden kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla ilgili âyetlerin genel ifadesinden hareketle balık ölüsünün de diğer hayvanlarınki gibi haram kabul edenler balığın kanını necis kabul ederken, "Bize (diğer bir rivayette size) iki ölü ve iki kan helâl kılındı: Balık ile çekirge ve ciğer ile dalak" meâlindeki zayıf hadisten hareketle (*Müsned*, II, 97; İbn Mâce, "Et'ime", 31) bunu helâl kabul edenler kanını da temiz saymışlardır.

Kanın necis sayılmasının tahâret ve dolayısıyla namazla ilgili hükümler bakımından bazı sonuçları vardır. Şâfiîler ve Ca'ferîler dışındaki mezheplere göre vücudun herhangi bir yerinden çıkan kan abdesti bozar. Yine diğer necis sayılan şeyler gibi belli miktarda kanın vücuda veya elbiseye bulaşması namaza engel teşkil eder (bk. ABDEST; NAMAZ; NECÂSET). Öte yandan bazı özel durumlarda kadınların cinsel organlarından gelen kan da bazı ibadetlerin ifasına engeldir (bk. HAYIZ; İSTİHÂZE; NİFAS).

İslâm öncesi dönemde Araplar arasında âdet olan ve çocuğun doğumunun ilk günlerinde bir şükran ifadesi olarak kesilen akîka kurbanı âdetini İslâmiyet meşrulaştırmış, ancak çocuğun başına kan sürülmesini yasaklamıştır (Ebû Dâvûd, "Eđâhî", 20). Bu konudaki hadislerle dayanan âlimlerin çoğunluğuna göre akîka kanını çocuğun başına sürmek mekruhtur.

Kanla ilgili olarak din âlimleri arasında cereyan eden bir başka tartışma da kan naklinin ve buna bağlı olarak alım satımının dinî ve hukukî hükmü konusundadır. Kanamalı bir hastaya başka bir kişiden yapılacak kan nakli yeni bir tedavi metodu olduğundan bu hususta klasik literatürde açık bir bilgiye rastlanmaz ve konu çağdaş müslüman ilim adamları tarafından tartışılmaktadır. Kur'ân-ı Kerim'de kanın haram olduğunun ifade edildiği, mubah maddelerle tedavi imkânının bulunduğu ve kan nakli yoluyla bulaşıcı hastalıkların yayılma ihtimalinin söz konusu olduğu belirtilerek, kan naklinin câiz olmadığı görüşünü savunan bir görüş de bulunmakla birlikte din âlimlerinin genel eğilimi, insan hayatını kurtarmanın en önemli zaruretler arasında yer aldığı ve zaruret halinde dinî-hukukî yasakların kalkması dikkate alındığında, kan nakli suretiyle yapılacak tedavinin kanın haram olduğunu ifade eden âyetlerde zikredilen yasağın kapsamına girmediği yönündedir. Zira kanın haram olduğunu belirten âyette hem yiyecek olarak haramlığı söz konusu edilmiş hem de zaruret halinde yasağın kalkacağı bildirilmiştir (el-En'âm 6/145). Kan naklinde göz önünde bulundurulması gereken en önemli husus, kan verecek kişinin sağlıklı olması ve kanın bozulmasını önleyecek tedbirlerin alınmasıdır. Tıp bilimi açısından herhangi bir sakınca bulunmadığı sürece kan verecek kişinin cinsiyeti, inancı ya da erişkin olup olmasının önemi yoktur. Diğer taraf-

tan kan nakliyle herhangi bir mahremiyet ilişkisi doğmaz, süt emmede olduğu şekilde akrabalık ya da kardeşlik gibi bir yakınlık meydana gelmez. Kan nakli yapılacak kişinin inanç ve amel yönünden durumu da kan verecek olan kişiyi doğrudan ilgilendirmede olduğu gibi ona herhangi bir sorumluluk da yüklemesiz.

İslâm hukukçuları, kanın Kur'ân-ı Kerim'de haram kılınmış olmasından hareket ederek kanın alım satımının da yasaklandığı ve hukuken mal sayılmayacağı görüşündedir. Hz. Peygamber'in kan bedelini yasakladığı (Buhârî, "Büyû", 25, 113) ve, "Allah, herhangi bir topluma bir şeyin yenilmesini haram kıldığı zaman bedelini de haram kılar" (Ebû Dâvûd, "Büyû", 66) dediği nakledilmektedir. Bununla birlikte tedavi amacıyla kan nakli, kan aldırma, kan tahlili vb. işlemler bu çerçevenin dışında kaldığından yasak kapsamına girmemektedir. Tedavi amacıyla kan nakli ihtiyacı içinde bulunan kişiye kan verecek kimsenin bunun karşılığında ücret alıp alamayacağı meselesi klasik fıkıh literatüründe tartışılan kanın satışı kavramından farklı bir durumdur. Tedavi amacıyla verilen kanın ilâç hükmünde olacağı ve dolayısıyla mal sayılacağı, ücretinin de karşılıklı anlaşma ile belirleneceği düşünülebilirse de insan vücudundan bir parçanın her türlü istismara açık olacak şekilde ticarete konu edilmesinin İslâm dininin insana verdiği değerle çeliştiği, böyle bir uygulamanın sosyal açıdan da olumsuz sonuçlar doğuracağı, gerek kan vermenin veren kişinin sağlığı açısından yarar gerekse insan hayatının önemi gibi hususlar göz önüne alındığında bunun bağlı olarak yapılmasının daha uygun olacağı açıktır. Kanın satılmasını câiz görmemekle birlikte teşvik için devletin kan veren şahsın kaybını telâfi edecek ölçüde bir karşılık vermesinde sakınca görme- yen âlimler de vardır.

Sağlığı koruma veya tedavi amacıyla vücudun uygun yerlerinden kan alınmasına hacamat adı verilir. Eski zamanlardan beri bilinen bu yöntem Hz. Peygamber zamanında da uygulanmış ve Resûl-i Ekrem kan aldırma-yı tavsiye ederek kendisi de bu konuda uzman olan kişilere hacamat yaptırmıştır (bk. HACAMAT).

Halk inanışları arasında yer alan birbirinin kanını içmek, yalamak veya elinin üzerinde karıştırmak suretiyle iki kişi arasında kan kardeşliği kurulduğu şeklindeki inancın İslâm dininde herhangi bir dayanağı yoktur. Kan haram kılındığı için

hayatî bir zaruret bulunmadıkça onu yalamak ya da içmek haramdır.

BİBLİYOGRAFYA :

- Wensinck, *el-Mu'cem*, "dem" md.; M. F. Abdülbâki, *el-Mu'cem*, "dem" md.; *Müsned*, II, 97; Buhârî, "Büyû", 25, 113; İbn Mâce, "Et'ime", 31; Ebû Dâvûd, "Büyû", 66, "Eđâhî", 20; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, I, 69-70, 401; Kurtubî, *el-Câmi'*, VI, 289; VII, 123-124; Ahmed Şerebâsî, *Yes'elüneke fi'd-dîn ve'l-hayât*, Beyrut 1980, I, 607; Abdüsselâm Abdürrahîm es-Sükkerî, *Naklû ve zirâ'atü'l-a'zâ'i'l-âdemiyye*, Kahire 1408/1988, s. 179-190; Akil b. Ahmed el-Akîlî, *Hükümü nakli'l-a'zâ' fi'l-fikhi'l-İslâmî*, Cidde 1992, s. 29-43; Abdülfettâh Mahmûd İdrîs, *Hükümü't-tedâvî bi'l-muħarremât*, Kahire 1414/1993, s. 273-290; Reşit Haylamaz, *İslâm Hukukuna Göre Organ ve Doku Nakli*, İzmir 1993, s. 158, 160-162, 165-166; Muhammed eş-Şin-kîti, *Ahkâmü'l-cirâhâti't-ıbbiyye ve'l-âşârü'l-müterettibe 'aleyhâ*, Şârika 1415/1994, s. 580-584; Bekir b. Abdullah Ebû Zeyd, "et-Teşrihu'l-cismânî ve'n-naql ve't-ta'vîdu'l-insânî", *Mecelletü Mecma'i'l-fikhi'l-İslâmî*, I/4, Cidde 1408/1988, s. 178-180, 184-185; Ali Bardakoğlu, "Kan", *İslâm'da İnanç, İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*, İstanbul 1997, II, 527-529.

KAMİL YAŞAROĞLU

KAN DAVASI

(bk. KATİL; KISAS).

KANAAT

(القناعة)

Elindekine razı olma, azla yetinme anlamında ahlâk terimi.

Sözlükte "payına razı olma" mânasından masdar olan **kanâat** terim olarak "kişinin azla yetinip elindekine razı olması, kendisinin ve sorumluluğu altında bulunanların ihtiyaçlarını asgari ölçüde karşılayabileceği maddî imkânlarla iktifa edip başkalarının elindeki şeylere göz dikmemesi, aşırı kazanma hırsından kurtulması" şeklinde açıklanmakta; **hırs**, **tamah**, **şereh** (hazlara düşkünlük) ve **tûl-i emel** gibi kavramlarla ifade edilen mal ve dünya tutkusunun kalpten silinmesiyle kazanılan ahlâkî bir erdem olarak değerlendirilmektedir (meselâ bk. İbn Hibbân, s. 151; Gazzâlî, III, 237-238).

Kur'ân-ı Kerim'de kanaat kelimesi geçmez; bir âyette aynı kökten **kâni** "başkasından maddî yardım isteyen" anlamında yer almaktadır (el-Hac 22/36). Râgıb el-İsfahânî, bu kelimenin söz konusu âyetteki bağlamında "ihtiyacımdan dolayı başkasından yardım isterken işi yüz-süzlüğe dökmeyen, kendisine bağlısı-